

Το παραδοσιακό παιδικό τραγούδι στην Ελλάδα. Μουσικολογική και λαογραφική προσέγγιση

Πολιτισμός / Μουσική / Πολιτισμική κληρονομιά

Εριφύλη Δαμιανού, Ειδική Επιστήμων Τμ. Μουσικών Σπουδών Α.Π.Θ.-Διευθύντρια Χορωδίας του Α.Π.Θ. «Γιάννης Μάντακας»

Το παραδοσιακό παιδικό τραγούδι αποτελεί έναν ξεχωριστό και ιδιαίτερα ευρύ κλάδο της εθνομουσικολογικής έρευνας, ο οποίος στη χώρα μας, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είναι ακόμη επιστημονικά ανεξερεύνητος. Εξαίρεση αποτελούν ορισμένες μεμονωμένες προσπάθειες που αφορούν αποκλειστικά τη συλλογή και καταγραφή ελληνικών παραδοσιακών παιδικών τραγουδιών και την παράθεσή τους σε σχολικές ανθολογίες.

Το παιδικό τραγούδι χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τα τραγούδια που τραγουδούν οι μεγάλοι προς τα παιδιά και τα τραγούδια που λένε τα ίδια τα παιδιά μεταξύ τους, συνήθως συνοδεύοντας κάποια δραστηριότητα, όπως το ατομικό και ομαδικό τους παιχνίδι ή τη συμμετοχή τους σε παραδοσιακά εποχικά δρώμενα. Τα όρια ανάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν απόλυτα, μιας και τα παιδιά (ιδιαίτερα τα κορίτσια) πολλές φορές χρησιμοποιούν

τα τραγούδια των μεγάλων προς τα παιδιά στα μιμητικά τους παιχνίδια (π.χ. τα νανουρίσματα της κούκλας) ή τα παιχνιδίσματα προς το μικρότερο αδερφάκι.

Τα τραγούδια που λένε οι μεγάλοι στα παιδιά είναι μέσο για την άμεση επικοινωνία μεταξύ μεγάλων και παιδιών. Τα συναντούμε κατά τη διάρκεια της πρακτικής και νηπιακής ηλικίας μέσα στα πλαίσια των φροντίδων για το βρέφος και της γενικότερης ανατροφής του νηπίου.

Τα πρώτα τραγούδια που λέει σχεδόν αποκλειστικά η μητέρα προς το παιδί (με εξαίρεση τις περιπτώσεις ύπαρξης παραμάννας), είναι τα νανουρίσματα, λειτουργικό είδος παραδοσιακού τραγουδιού που ανήκει αποκλειστικά στο γυναικείο ρεπερτόριο και ο ρόλος του είναι να ησυχάσει το βρέφος και να το βοηθήσει να κοιμηθεί. Για το λόγο αυτό, τα νανουρίσματα είναι τραγούδια μακρόσυρτα με ήρεμη μελωδία και συνοδεύονται από αργές ρυθμικές κινήσεις. Το ποιητικό περιεχόμενο των νανουρισμάτων είναι αριστουργηματικό ενώ το περιεχόμενό τους συνδυάζεται άμεσα με τη βυζαντινή παράδοση και τα στερεότυπα του ανδρικού και γυναικείου ρόλου στην παραδοσιακή ελληνική κοινωνία.

Κοιμήσου αστρί, κοιμήσου αυγή, κοιμήσου νιο φεγγάρι,

κοιμήσου που να σε χαρεί ο νιος που θα σε πάρει.

Κοιμήσου και παρήγγειλα στην πόλη τα προικιά σου,

στη Βενετία τα ρούχα σου και τα διαμαντικά σου.

Κοιμήσου γιε μου καλογιέ και γιε μου διωματάρη

να μεγαλώσεις να γεννήσω μεγάλο παλικάρι.

Ν' αρματωθείς με το σπαθί με τ' αργυρό κοντάρι,

να πάρεις και στον πόλεμο να λιοντοπολεμήσεις.

Να πάρεις χάρες και χαρές, χώρες, χωριά και κάστρα,

να πάρεις κόρη όμορφη του Ρήγα θυγατέρα.

Ανάλογο ποιητικό περιεχόμενο αλλά ζωηρό χορευτικό ρυθμό έχουν τα ταχταρισματα, τραγουδάκια με τα οποία οι μεγάλοι χορεύουν τα παιδάκια της βρεφικής ηλικίας, σηκώνοντάς στα χέρια ή έχοντάς τα καθισμένα πάνω στα γόνατα. Σε αντίθεση με τα νανουρίσματα, τα ταχταρίσματα δεν ανήκουν αποκλειστικά στο γυναικείο ρεπερτόριο. Υπάρχουν μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες οι παππούδες πρώτα από όλους χαίρονταν να χορεύουν τα εγγονάκια τους στα γόνατα τους.

Έχω γιο στα γράμματα, κόρη στα ξομπλιάσματα,

αν προκόψουν και τα δύο, καλή μάνα θα 'μαι γω.

Εκτός από τα νανουρίσματα και τα κτερίσματα, υπάρχουν και πολλά άλλα παιχνιδίσματα και τραγουδάκια, με τα οποία οι μεγάλοι απασχολούν και διασκεδάζουν τα παιδάκια, ασκούν την προσοχή τους, τους μαθαίνουν τα διάφορα μέρη του σώματος και τα εξοικειώνουν με τα ζώα και τα φυσικά φαινόμενα.

Στην προσχολική και τη σχολική ηλικία τα τραγουδάκια προς τα παιδιά περιορίζονται, γεγονός το οποίο είναι αποτέλεσμα της κινητικής ανάπτυξης και της κοινωνικής ωρίμανσης του παιδιού, το οποίο ξεφεύγει σιγά-σιγά από το στενό οικογενειακό περιβάλλον και συναναστρέφεται με τους συνομηλίκους του. Το παιδί τραγουδάει πλέον μόνο του ή με τους συνομηλίκους του συνοδεύοντας πάντα μία δραστηριότητα του, είτε αυτή είναι παιχνίδι, είτε αγυρμός (αγυρτάζω=μαζεύω χρήματα ζητώντας ελεημοσύνη) όπως τα κάλαντα, η Περπερούνα και άλλα.

Τα παιδικά παιχνίδια είναι ατομικά ή ομαδικά, αυθόρμητα ή με οργανωμένο πρόγραμμα δράσης. Βασίζονται πιθανότατα σε εφευρήματα των ίδιων των παιδιών και δημιουργήθηκαν αυθόρμητα από την έμφυτη τάση του παιδιού να βιώσει στα δικά του μέτρα τον κόσμο των μεγάλων, να επικοινωνήσει με τους συνομηλίκους του και να διοχετεύσει τη φυσική του ανάγκη για κίνηση και δράση. Είναι πιθανόν, η τυποποίηση των παιχνιδιών αυτών να έγινε σιγά-σιγά με την πάροδο του χρόνου και τη βοήθεια των μεγάλων, οι οποίοι όμως στηρίχτηκαν στην αυθόρμητη παιδική έκφραση. Ανάλογα με τις κοινωνικές και κλιματολογικές συνθήκες του τόπου όπου μεγαλώνουν τα παιδιά, είναι και η μορφή των παιχνιδιών τους. Στην Ελλάδα για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούσαν να κινούνται ελεύθερα και να παίζουν παντού τους περισσότερους μήνες του χρόνου. Για τον λόγο αυτό, τα περισσότερα παραδοσιακά παιχνίδια είναι κινητικά.

Τα ομαδικά παιχνίδια έχουν εξαιρετικά μεγάλο λαογραφικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον, μιας και μέσα από τις δομές και τους συμβολισμούς τους αντικατοπτρίζουν την κοινωνική ζωή των ενηλίκων. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι στη σημερινή εποχή, τα ομαδικά παιχνίδια έχουν αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από τα ατομικά, γεγονός που συνδέεται άμεσα με την απομόνωση που γενικά χαρακτηρίζει τον σύγχρονο άνθρωπο. Τα ομαδικά παιχνίδια έχουν τους δικούς τους νόμους που επιβάλλουν την τάξη και τη δικαιοσύνη κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού και οι ποινές που προβλέπονται για

τους παραβάτες είναι αυστηρές. Βασικός όρος για τη διατήρηση της τάξης είναι ο καθορισμός της σειράς με την οποία παίζει ο κάθε παίκτης, καθώς και ο καθορισμός των παικτών της κάθε ομάδας. Η διαδικασία αυτή γίνεται με το λάχνισμα το οποίο είναι μικρό αυτόνομο παιχνίδι που προηγείται του ομαδικού. Τα λάχνισματα μπορούν να είναι ταξίματα του αρχηγού προς τους παίκτες, οι οποίοι επιλέγουν μόνοι τους την ομάδα στην οποία θέλουν να πάνε, κινητικές δραστηριότητες όπως το *πατητό*, *μονά ζυγά* και άλλα, καθώς και μικρά τραγουδάκια συνήθως με συλλαβές χωρίς νόημα, τα οποία απαγγέλλονται ρυθμικά η τραγουδιούνται πάνω σε απλά επαναλαμβανόμενα μελλοντικά μοντέλα, ο τελευταίος στίχος των οποίων υποδεικνύει τον νικητή ή τον χαμένο:

Αμ στερ νταμ, πίκι πίκι ραμ,

Κόμε κόμε σέντε νταμ,

Αμ στερ νταμ.

Οι αγυρμοί ή αγερμοί έχουν τις ρίζες τους στην Ελληνική αρχαιότητα και είναι έθιμο κατά το οποίο μεγάλοι και παιδιά, ορισμένες μέρες του χρόνου, γυρνάνε από πόρτα σε πόρτα, αναγγέλλουν το γεγονός της ημέρας, τραγουδώντας, εύχονται στους νοικοκυραίους και τέλος εισπράττουν κάποιο φιλοδώρημα, άλλοτε σε είδος και άλλοτε σε χρήμα. Τα τραγούδια που συνοδεύουν τους αγυρμούς έχουν συνήθως την ονομασία *κάλαντα*, λέξη που προέρχεται από το λατινικό *calendae*, πού είναι η ονομασία της πρώτης μέρας κάθε μήνα. Στην Ελληνική παράδοση η γνωστότεροι αγυρμοί είναι αυτοί που γίνονται στις μεγάλες χριστιανικές γιορτές όπως Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά και Φώτα καθώς επίσης και το Σάββατο του Λαζάρου. Υπάρχουν επίσης αγυρμοί που γίνονται στις γιορτές διαφόρων Αγίων που γιορτάζονται κατά περιοχή. Εκτός όμως από αυτούς που συνδέονται με τη χριστιανική λατρεία, υπάρχουν αγυρμοί που συνδέονται με παλιά αγροτικά εποχικά έθιμα που ακόμη διατηρούνται σε ορισμένες περιοχές, όπως τα *χελιδονίσματα* που είναι κάλαντα της πρώτης Μαρτίου για το καλωσόρισμα της άνοιξης και η *Περπερούνα*, έθιμο επίκλησης για βροχή σε περίοδο ξηρασίας.

Σε όλες αυτές τις δραστηριότητες, σημαντικό ρόλο εκτός από το τραγούδι παίζει η χρήση παιδικών μουσικών οργάνων και ηχητικών αντικειμένων, τα οποία συνοδεύουν συχνά τις παιδικές ασχολίες με τους Αγίους. Τα περισσότερα από αυτά τα κατασκευάζουν τα ίδια τα παιδιά με απλά υλικά που παίρνουν από το φυσικό τους περιβάλλον, μόνα τους ή με τη βοήθεια των μεγάλων. Η προσπάθεια αυτή των παιδιών πρώτα να φτιάξουν και μετά να μάθουν να παίζουν έναν αυτοσχέδιο μουσικό όργανο όπως ένα βιολί ή ένα λυράκι, αναπτύσσουν την έμφυτη ικανότητα της μίμησης.

Το παραδοσιακό ελληνικό τραγούδι αποτελεί έναν ευρύτατο και ιδιαίτερα ενδιαφέροντα χώρο της παραδοσιακής μας μουσικής. Η άμεση σύνδεση του με τα έθιμα και δρώμενα της παραδοσιακής ελληνικής κοινωνίας καθώς και η χρήση κλιμάκων και αριθμό μελωδικών μοντέλων που εμπεριέχουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δημοτικής μουσικής μας παράδοσης, φέρνουν τον μελετητή σε άμεση επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας. Συνεπώς, μέσα στη σύγχρονη κοινωνία που καθημερινά βομβαρδίζεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ομοιογενοποιείται με βάση τα σύγχρονα διεθνή πρότυπα, το παραδοσιακό παιδικό τραγούδι μπορεί να αποτελέσει ένα από τα σημαντικότερα μέσα αγωγής των παιδιών και βιωματικής τους γνωριμίας με την πολιτιστική μας κληρονομιά.-

Επιμέλεια: Ηλίας Λιαμής, Σύμβουλος Ενόητος Πολιτισμού

<https://bit.ly/3j4go0I>